

Besættelsestiden på Kaløvig-egnen

Anlægget af Tirstrup flyveplads

Vilfred Friborg Hansen, i samtaler med

Henny og Åge Degn, Magda og Johs. Hansen,

Anna Lise og Ejner Møller, Willy Ovesen

Filmen om Hvidsten-gruppen har bevirket en stor interesse for besættelsestiden og modstandsbevægelsen. Også på vores egn. Og faktisk er der en lige linje fra historien om Hvidsten-gruppen til besættelsestiden i vores område. Flere fra Hvidsten-gruppen var nemlig involveret i våbenmodtagelser ved Langesø ved Feldballe, og da Hvidsten-gruppen blev trevlet op og flere henrettet, skete det samme for de modstandsfolk fra Hornslet, der havde arbejdet sammen med Hvidsten-folkene¹.

Ole Geisler, der lød dæknavnet Axel Nielsen eller "Lange Axel", var blevet kastet ned over Danmark i februar 1943 for at organisere våbenmodtagelser til danske modstandsfolk. Han fik hovedkvarter i Aarhus og fik herfra etableret Hvidsten-gruppen i marts 1943. Kort derefter dannedes en gruppe i Hornslet med Orla Andersen, tømrer Martin Madsen, murer Marius Hou og senere de tre søskende Svend og Bjørn Båstrup Thomsen og Pie Båstrup Frandsen. Deres far sygehuslæge Holger Thomsen deltog også i modstandsarbejdet. Han gemte og behandlede forulykkede engelske flyvere, og de nedkastede våben blev i første omgang gemt i hans sommerhus ved Handrup Strand.

Blandt de egnede nedkastningspladser, der blev udpeget fra London, var pladser ved Langesø, i Mols Bjerge og ved Hornslet.

I juli og august 1943 fandt de to første nedkastninger sted ved Langesøs sydøstlige ende. I begge tilfælde deltog Niels Fiil og brødrene Jens og Andreas Stenz fra Hvidsten-gruppen, sammen med et par faldskærmsagenter. De havde prøvet det før. For Hornslet-gruppen var det ildåben.

¹ Beretningen om våbenmodtagegrupperne bygger på Willy Ovesens artikel "Hilsen til Helmer-Henning-Lucas-Erik-Lise" i "Folk og Liv på Røndeegnen", bind 7, 1985, Sigvard Thuesens artikel "Våben fra luften" samme sted, samt Knud Chr. Jensen, Finn Rasch Pedersen og Jakob Vedsted: Hilsen til Lucas, Helmer og Abel, 1995. Desuden Jørgen Henneke: "Guld og grønne skove", 2011, afsnittet om Skramsø Mølle, og "Modstandsbevægelsen i Grenaa", 1985.

Det er i dag imponerende at tænke sig, at de to fra Hvidsten cyklede de 60 km. fra Hvidsten til Langesø og tilbage igen. På datidens primitive cykler, for en stor del i mørke, delvist ad grusveje og med indkalkulerede uundgåelige punkteringer undervejs.

Mindst to nedkastninger fandt sted ved Langesø, men da en fisker fik en faldskærm i nettet ved fiskeri i Øjesø blev tyskerne opmærksomme på stedet og det måtte opgives. Man skal lige tænke på, at det var før tyskerne var begyndt anlægget af flyvepladsen i Tirstrup, så de var ikke massivt til stede i området endnu.

Efter at Langesø var opgivet benyttedes en plads ved Djævelskrogen i Rosenholm-skovens nordlige del. Det var efter denne nedkastning, at en af deltagerne blev anholdt i Aarhus med Rosenholm-adresserne på sig, og andre adresser fik tyskerne gennem to faldskærmsagenter, der blev angivet af en stikker. Orla Andersen, alle Båstrup-søskende og flere andre blev arresteret. Orla Andersen blev henrettet 26. maj 1944, to andre, Herold Svarre og Aksel Sørensen, 7. juni. Hvidsten-gruppen blev arresteret 11. marts 1944, og henrettelserne i Ryvangen fandt sted 29. juni 1944.

Andreas Stenz fra Hvidstengruppen undgik arrestation og slap til Sverige, mens broderen Jens Stenz blev arresteret og fik livsvarigt fængsel. En anden fra Hvidstengruppen, der undgik arrestation, var en baker i Mariager. Han var fætter til mejeriejer Hjortshøj på Bjødstrup Mejeri og blev i nogen tid gemt på mejeriet i et rum uden vinduer, hvor der opbevaredes sække med sukker og kemikalier til isproduktion, og hvortil kun Hjortshøj selv havde nøgle. Her kunne bageren have lys uden at det kunne ses udefra. Da befrielsen kom, viste det sig, at to andre ansatte på mejeriet i virkeligheden var modstandsfolk, der var "gået under jorden". Det gik op for folk, da de pludselig var pist væk om morgenen den 5. maj 1945. De havde ellers deltaget i det lokale liv på ganske normal vis og spillede håndbold med de andre unge den aften, frihedsbudskabet lød.

I løbet af marts 1944 lykkedes det at reorganisere Hornslet-gruppen, nu også med deltagelse af folk fra Løgten og Vosnæsgaard. Gruppen modtog våben både i Løvenholm-skovene, i Djævelskrogen, ved jernbanen i skoven nord for Hornslet, og ved Vosnæsgaard.

I oktober 1944 dannedes våbenmodtagelsesgrupper i Ebeltoft, Tirstrup og Grønfeld, med ritmester Helge Fabricius fra Skramsø Mølle som instruktør. Skramsø blev beslaglagt på grund af anlægget af Tirstrup flyveplads, så Fabricius boede på Lyngsbækgaard. Fra Ebeltoft deltog bl.a. toldassistent Ballisager. Tyskerne fik dog via en stikker optrevet gruppen, og Fabricius måtte gå under jorden og nåede via Aarhus til København. Han vendte tilbage i besættelsens sidste tid og virkede som modstandsbevægelsens leder i Randers og på Djursland. Der blev også dannet modstandsgrupper i Vistoft og Tved, men de deltog så vidt vides ikke i våbenmodtagelse.

Grønfeld-gruppen bestod af brødrene Verner, Emil og Robert Rasmussen, købmand Hillgaard, uddeler Jørgen Søndergaard og chauffør Hans Jørgensen. Verner Rasmussen var politibetjent, men var undsluppet politiets internering ved at "gå under jorden". I Tirstrup-gruppen var bl.a. smed Jacob Michelsen og kommis Knud Møller.

De tre grupper var fælles om at modtage våben i Mols Bjerger 26. november 1944 og 6. marts 1945 – ved sidste modtagelse dog uden den optrevlede Ebeltoft-gruppe. Våbnene fra første sending blev gemt hos gårdejer Sigvard Thuesen i Agri, og senere gravet ned i ”bjergene”, mens dem fra anden sending bl.a. blev gemt hos købmand Hillgaard i Grønfeld – i øvrigt lige over for tyskerne, der havde beslaglagt både sparekassen og Grønfeld missionshus. Johs. Hansen husker, at tyskerne efter en våbenedkastning var rundt og undersøge husene i området, og de kom også til et hus, hvor noget af det nedkastede var gemt i en stor kasse. ”Men Jens var kvik”, fortæller Johannes, ”for han sagde til tyskerne, at de var velkomne til at søge overalt i huset - ”og så sætter jeg mig her imens”, sagde han og satte sig oven på den kasse, alle våbnene lå i. Tyskerne fandt ingenting og forlod stedet igen.

Nedkastningsstedet i Mols Bjerger blev lige som det ved Langesø opdaget af tyskerne, men uden at nogen fra gruppen blev arresteret. Tyskerne opdagede en nedgravet våbensending under en militærøvelse og satte vagt ved stedet i håb om at fange gruppens medlemmer, når de kom for at hente den, men heldigvis havde gruppen lugtet lunt og holdt sig væk. 5. maj kunne gruppen så afløse den tyske vagt og selv overtage vagten, indtil våbnene kunne fordeles til dem, de var tiltænkt. Formålet med de nedkastede våben var ikke alene at forsyne modstandsbevægelsen med våben til sabotage m.m., men også at have våben klar, hvis befrielsen ville komme til at ske i kamp mod tyskerne – eller hvis der ville blive kamp mod kommunisterne om Danmarks placering mellem stormagterne efter krigen. Det sidste er dog stadigvæk et kontroversielt spørgsmål.

Der findes i Syddjurs tre gravsteder for allierede flyvere, der blev skudt ned over området under besættelsen. De tre grave kan ses på Hyllested, Dråby og Tved kirkegårde. Kun flyveren på Tved kirkegård er identificeret².

DAGLIG LIV UNDER BESÆTTELSEN. DE FØRSTE ÅR

Ovenstående foregik jo ”under jorden” og påvirkede ikke folks dagligdag, bortset fra dem, der deltog. Og i øvrigt gjaldt det, at man ikke mærkede så meget til besættelsen på vores egn i de første år – til gengæld skulle besættelsen blive særdeles mærkbar det sidste års tid, da tyskerne begyndte anlægget af Tirstrup flyveplads. Det arbejde kom til at forandre dagligdagen for rigtig mange på Djursland.

Det gjaldt ikke mindst i Taastrup-Feldballe, der lå lige op til flyvepladsen. Her stod de tyske vagter i udkanten af byerne. Mange bygninger var beslaglagte og brugtes af tyskerne til forskellige formål, og rundt i landskabet var der placeret tyske lytteposter og kanonstillinger. Endelig indkvarteredes mange danskere, der arbejdede på flyvepladsen, rundt omkring i huse og gårde.

Lokalbefolkningen og de tyske soldater var med andre ord meget tæt på hinanden i Taastrup-Feldballe området. Det fik den konsekvens, at man kom til at kende hinanden og i flere

² Se Syddjursportalen www.syddjursportalen.com , Oplevelsesguide: ”Gravsteder for allierede flyvere på kirkegårde i Syddjurs”, samt www.airmen.dk.

sammenhænge kom sammen som kammerater og ikke blot som "fjender". De lokale fik lejlighed til at konstatere, at tyskerne var lige så trætte af krigen som de selv, og i nogle tilfælde også havde samme synspunkter om Hitler og nazismen som de selv.

Jeg har talt med nogle af dem i Taastrup-Feldballe, der endnu husker livet under besættelsen. Johs. Hansen, 87 år, Ejner Møller, 84 år, og Åge Degn, 83 år, var alle unge under besættelsen og husker den levende. I 1944-45, hvor anlægget af flyvepladsen totalt ændrede dagliglivet på egnen, var den yngste, Åge Degn, 15-16 år gammel, den ældste Johs. Hansen 19-20 år. Af ægtefællerne Magda Hansen, Anna Lise Møller og Henny Degn var Henny kun 4-5 år gammel i de sidste besættelsesår. Men alle lyttede jo også til naboers og venners beretninger – også i de første år efter besættelsen, hvor der ved sammenkomster udveksledes erindringer om "de fem forbandede år".

Alle er enige om, at de første år af besættelsen var rolige. "Krigen mærkedes først og fremmest ved varemangel og rationering, mangel på brænde, så vi måtte vænne os til at fyre med stød (trærødder), faskiner (bundter af granris) og tørv. Bilerne kørte på generatorgas – eller blev simpelt hen opklodset og gemt væk. Og så var der den forhadte mørklægning. Landmændene led under, at de ikke kunne få kunstgødning og derfor avlede for lidt og ofte havde svært ved at skaffe føde til dyrene. Til gengæld kunne de afsætte alt, hvad de producerede". Magda Hansen husker, at det på et tidspunkt rygtedes blandt de unge piger, at manufakturhandler Robert Bang i Kolind havde fået nye stoffer hjem. "Vi var nogle stykker, der straks cyklede derover og købte", fortæller hun, "og derefter var vi en flok piger, der gik helt ens klædt, for der var kun én rulle stof, så der var ikke noget at vælge imellem".

Åge Degn husker en enkelt episode fra de første år. En meget lang tysk militærkolonne kom gennem Taastrup-Feldballe og gjorde holdt i Feldballe. Soldaterne med biler og store hestetrukne kanoner holdt ind til siden. "Vi var i skole og for os børn var det selvfølgelig rasende interessant at komme op og se bilerne og kanonerne, og vi tiggede degnen om at få lov til det. Men lærer Pedersen var ubøjelig og sagde: "I får ikke lov at gå ud til tyskerne. Men den dag, det er danske soldater, der gør holdt, da skal I få lov til at se alt det I vil!"

Jeg har tit tænkt på, at det var i grunden godt sagt..."

ANLÆGGET AF FLYVEPLADSEN BEGYNDER

Efteråret 1943 blev det tydeligt, at noget helt nyt og usædvanligt var i gære. Tyskerne begyndte at køre rundt i området, kikkede, målte op, og snart gik rygtet, at de var ved at forberede anlægget af en flyveplads.

Og ganske rigtigt. Foråret 1944 begyndte beslaglæggelserne. Hele Stabrand by blev beslaglagt sammen med plantagerne omkring byen på begge sider af hovedvej A 15. Plantagerne blev fældet – stammerne kunne tyskerne bruge til tømmer og generatorbrænde, men grene og kvas blev

brændt, så luften var tyk af røg i et par uger. De store arealer, som folk i generationer havde kæmpet for at tilplante, gik bogstavelig talt op i røg på få dage. Stabrands gårde og huse blev indrettet til mandskabsbeboelse, depoter, garager, værksteder, brandstation, men også til biograf og spisesteder. Bunkers blev bygget. En tysk soldaterby med sit eget liv.

Vejene til den kommende flyveplads blev spærret af, og der blev sat vagtposter i udkanten af Feldballe på den nuværende Lufthavnsvej, i Taastrup-krydset ved hovedvejen og lidt nede ad Kolindvej, og ved begge indfaldsveje mod Stabrand. Ejner Møller fortæller: "Når vi skulle til Kolind, måtte vi dreje mod venstre og køre ad Barkær og Korup sø, og hvis vi skulle mod Grenaa gik vejen over Skæppen og Fjerdingkarret³ i skoven ude ad Ebeltoftvej og derfra til Tirstrup og videre. Hvis man skulle passere, krævede det et "Ausweiss" udstedt af tyskerne. Sådant en fik f.eks. pastor Hansen, der skulle passere lufthavnsområdet for at komme over til sin menighed i Nøddager⁴".

Forsamlingshuset i Taastrup blev beslaglagt og brugt til telefoncentral, og det hvide nabohus (nu gult) lige nord for blev beslaglagt til beboelse for de tyske telefonpiger. I præstegården blev der "opstaldet" heste og lastbiler med tilhørende mandskab. Møllerup blev taget til tysk hovedkvarter for officererne. Tyske soldater overvågede alt, hvad der foregik i Bakmands smedje i Taastrup. Flere huse i Taastrup og Feldballe blev også taget. Og så tog tyskerne fat på at oprette lytteposter, kanonstillinger og maskingeværreder rundt omkring i landskabet. Johs. Hansen: "Alle de steder, hvor tyskerne var, gik der vagtposter, så vi anede for eksempel intet om, hvordan der så ud inde i forsamlingshuset og knap nok, hvad der foregik, før vi efter befrielsen kunne se, at hele huset var delt ind i "båse" til telefon-pigerne".

Henny Degn: "Tyskerne ville kun have huse med kælder, sikkert for at kunne have beskyttelsesrum. Men min far, Niels Madsen, snød dem, da han fik at vide, at de ville komme og kikke på vores hus på Ebeltoftvej 20. Kristian, vores lejer, og far kørte aftenen før tyskerne kom, ud og hentede granrafter og stillede dem op i kælderen som om de støttede huset. Da tyskerne kom for at se huset dagen efter, tog han dem med ned i kælderen og forklarede, at huset var så dårligt, at rafterne var nødvendige for at holde det stående. Far fortalte senere, hvordan tyskerne kikkede og gik rundt og mumlede "Kaput! Kaput!" Vi beholdt huset hele besættelsen igennem og boede der med tyskerne som nære naboer i forsamlingshuset.

Mor har fortalt, at da tyskerne kom for at beslaglægge forsamlingshuset, var der gymnastik med et pigehold i salen. Tyskerne var dog høflige og ville vente, til gymnastikken var færdig. Derfor sluttede pigerne af med at synge "Dengang jeg drog afsted" og gentog sangen gang på gang for at holde tyskerne ude. Men til sidst måtte de selvfølgelig forlade huset og det blev taget af tyskerne.

³ Navnet "Skæppen og Fjerdingkarret" er ved at gå af brug. Det dækker over, at der ved det sted, hvor vejen fra Tirstrup rammer Ebeltoftvejen, er to store huller, muligvis dødishuller, hvoraf den ene er ca. en fjerdedel mindre end den anden. Et fjerdingkar er efter de gamle kornmål en fjerdedel af en skæppe (en skæppe ca. 17,4 liter, et fjerdingkar ca. 4,35 l.). I gammel tid, hvor området ikke var beplantet, har hullerne været meget synlige – og karakteristiske.

⁴ Se Th. P. Hansen: "Præst i Feldballe under besættelsen", i "Folk og Liv på Røndeegnen" bind 7, 1985.

Tænk på, at forsamlingshuset kun var få år gammelt, bygget 1938, og at folk i Taastrup havde ofret mange kræfter, både tid og penge, på at få det flotte hus op at stå”.

Der gik telefonråde fra flyvepladsen og forsamlingshuset til en lyttepost på Store Baunehøj ved Rønne og videre til tyskerne anden store flyveplads ved Karup. Magda Hansen husker, at nogle af de unge piger mente, at tyskerne kunne høre, hvad der blev sagt, gennem telefonrådene, så flere turde ikke tale, når de var i nærheden af trådene....Man var jo ikke så vant til moderne teknik i de dage.

DE TYSKE SOLDATER

”Jeg tjente på det tidspunkt hos Ras Winther i Feldballes nordøstlige ende, gården Lufthavnsvej 22”, fortæller Johannes Hansen. ”Der blev indkvarteret fire tyske soldater i overstuen. De skulle passe en kanonstilling ude ad Søvej tæt ved gården. Dem kom jeg naturligt nok til at kende ganske godt. Senere blev der bygget en jordhule som vagtstue til dem, og så forlod de os, men de kom af og til på besøg, og jeg var da også ude ved dem ved kanonen ind imellem.

Ham, jeg kom til at kende bedst, hed Hans Tychsen, og han talte et nogenlunde forståeligt dansk og forstod alting. Det viste sig, at han som dreng havde tilbragt mange ferier i Åbenrå og som voksen var indvandret til Danmark og havde en stor proprietærgård på Lolland. Han var bare stadigvæk tysk statsborger og var derfor, lige som mange andre tyske indvandrere, blevet indkaldt til den tyske hær. Det gjaldt også en af de tyske officerer ude på flyvepladsen. Han var dansk gift og hans kone boede i Struer, så han var tit deroppe⁵.

Hans og to af de andre tre var lige så trætte af krigen som os og havde samme mening om Hitler som os. En dag kom Hans ind i kostalden til mig med et billede af Hitler og spurgte mig for sjov, om jeg kendte nogen, der ville have det. Jeg måtte jo svare nej, og så sagde Hans, at så kunne han jo lige så godt rive det i stykker, hvorefter han rev det i ganske små stykker, der faldt ned i komøget. Derefter tog han en skovl og klaskede flere lag møg ovenpå, og så var Hitler væk. Vi var rørende enige om, at det var en ganske passende behandling af den herre.

Af de to andre havde den ene en stor gård ovre i det baltiske område, og han vidste udmærket, at han ikke havde noget som helst at komme hjem til. Han spurgte mig engang, om jeg vidste, hvordan han kunne undgå at komme tilbage til Tyskland. Han har vel tænkt på at desertere. Jeg gav ham nogle adresser, men jeg ved ikke, om han benyttede dem.

Den fjerde på holdet var helt anderledes. Han kom fra det sudetertyske område i Tjekkosllovakiet, et område, der havde haft et stort tysk mindretal før krigen, og som nu var blevet indlemmet i Tyskland. Her stod nazismen stærkt, og ham her var ingen undtagelse. Når han var til stede, sagde

⁵ Et andet eksempel på en dansk gift, tysk indvandrer, der på grund af det tyske statsborgerskab blev indkaldt til den tyske hær, er Walter Kienitz, der gjorde tjeneste ved det tyske hovedkvarter i Silkeborg Bad sammen med baron Johan von Jenisch fra Kalø. Se Kienitz, Walter og Drostrup, Ole: ”Silkeborg Bad”, 1992.

de andre tre ikke noget ufordelagtigt om Hitler eller nazismen – lige så åbenmundede, de var, når han ikke var der, lige så tavse blev de, når han var til stede”.

Ejner Møller: ”De tyske soldater var flinke nok, og længtes lige så meget efter krigens ophør som vi. Flere af dem spillede med til håndbold i TGF. De deltog i træningen, men var dog ikke med, når vi var ude og spille turneringskampe. Dem, vi skulle passe allermost på med, var faktisk de danske HIPO-folk⁶. De hjalp tyskerne på vagtposterne ved indfaldsvejene til flyvepladsen”.

Johs. Hansen: ”Jeg husker en episode ved vagtposten på Lufthavnsvej. Her lå Husflidsskolen i en stor træbygning på den vej, der nu hedder Husflidsvej. Da forsamlingshuset var beslaglagt, dyrkede vi gymnastik i Husflidsskolens sal, og en aften, hvor vi var lidt højrøstede, kom en af HIPO-folkene fra den nærliggende vagtpost på Lufthavnsvej farende og råbte, at vi skulle være stille, ellers ville de skyde. Vi var noget forbløffede, men så gik Sigvald Tømreren roligt hen til fyren og så ham lige ind i øjnene og sagde: ”Nu tror jeg, du skal se og komme tilbage i en vis fart, før det bliver for sent!”

Det kan nok være, fyren fik travlt med at komme tilbage til sin post, men straks han var væk, var vi også klar over, at nu var det klogt af os at forsvinde, for selvfølgelig ville HIPO-manden hente forstærkning og komme tilbage med en flok. Så væk var vi – hvad der skete bagefter på stedet ved jeg ikke”.

FLYVEPLADSEN⁷

Den store hangar blev bygget lige uden for Feldballe, og den ligger der som bekendt endnu. Den blev bygget efter nogle tyske standardforskrifter, som brugtes ved hangarbyggeri overalt i de besatte lande, og den er vist en af de ganske få af slagsen, der er tilbage. På et tidspunkt i 1990'erne var der planer om at indrette den til flymuseum, men det lykkedes ikke at skaffe finansiering til det. Faktisk burde bygningen fredes. Åge Degn husker den fantastiske fornemmelse at stå i bygningen efter befrielsen og se indretningen. Hangaren var beregnet til reparation af flyvemaskiner, og der var et kæmperum i midten til flyene. Ude i siderne var der mandskabsrum, og i gavlen ind mod Feldballe var der værksteder.

På flyvepladsen byggede tyskerne startbaner og rullebaner, som flyene kunne ”rulle” afsted på fra flyverskjulene og ud på startbanerne. Den brede rullebane fra hangaren i flyvepladsens udkant videre ind mod startbanen er der endnu, og mange kan huske, at hovedvejen blev lavet til rullebane, der efter krigen fungerede som landevej, så man på stykket fra Lufthavnsvej til enden af

⁶ HIPO står for ”Hilfspolizei”. Det var danske, der hjalp tyskerne på forskellig vis. De bar sorte uniformer og var almindeligt forhadte, og selv tyskerne foragtede dem.

⁷ Knud Bødker har fortalt om anlægget af Tirstrup flyveplads, som Aarhus Lufthavn blev kaldt dengang. At den ikke blev kaldt Stabrand flyveplads, hang sammen med, at den ledende tyske officer havde slået sig ned på Tirstrup Kro, så flyvepladsens adresse blev Tirstrup. Læs Knud Bødker: ”Tirstrup Flyveplads” i ”Folk og Liv på Rønedeegnen” bind 7, 1985, og Knud Bødkers bog fra 1985: ”Messerschmitt på startbanen”.

flyvepladsen endnu i 1970'erne kørte på beton med de karakteristiske revner med korte mellemrum, så det gav et lille bump, hver gang man kørte over.

De mange flyverskjul var bygget med store volde omkring flyene, der så blev dækket med camouflagenet, så flyene ikke kunne ses fra luften. Til gengæld blev der opstillet attrapfly overalt – fly, som englænderne skulle tage for rigtige fly og spilde krudtet på.

Tyskerne var langt fremme med anlæg af en jernbane fra flyvepladsen til Gravlev, hvor den i første omgang havde tilslutning til den dengang eksisterende Trustrup-Ebeltoft jernbane, men hvor planen var, at den skulle føres videre til Grenaa havn, så der blev direkte jernbaneforbindelse fra flyvepladsen til havnen. Åge Degn viser, hvordan linjeføringen flere steder kan ses endnu, f.eks. løbende parallelt med hovedvejen gennem skoven ved Tirstrup.

ENGELSKE ANGREB

I krigens sidste tid angreb engelske og canadiske fly flere gange lufthavnen, og så blev der en voldsom larm, fordi antiluftskytset og maskingeværskytterne rundt om lufthavnen skød mod de angribende fly. Henny Degn var kun 5-6 år gammel i det sidste krigsår. Hendes mor Signe Madsen havde manufakturforretningen på Ebeltoftvej 20 i Taastrup . Hun husker engang hun legede fredeligt i butikken, hvor alarmen pludselig lød og der blev skudt. Hendes mor og en temmelig kraftig kunde, der opholdt sig i butikken, kastede sig over den lille pige og trak hende med ind under disken, og der lå de tre så, lille Henny på 5 år nederst, indtil skyderiet ophørte. ”Jeg var virkelig vred”, husker Henny, men hun kan jo godt bagefter se, at de to damer havde villet beskytte hende.

Alle, der oplevede det, husker et bestemt angreb, hvor de engelske fly fik ram på et af de såkaldte mor-og-barn fly, der åbenbart stod fuldt lastet med sprængstof, for det eksploderede med et brag så stort, at flere kan berette, at de var døve flere dage efter, og ruderne sprængtes flere steder i Taastrup. Blandt andet i manufakturforretningen. ”Vore store butiksruder blev sprængt to eller tre gange”, husker Henny, og efter sidste gang blev der kun sat glas i den nederste halvdel igen. Far og mor var åbenbart blevet træt af ”legen” og ville vente, til krigen var forbi – eller måske var det bare svært eller dyrt at skaffe glas, det ved jeg ikke”, fortæller Henny Degn. Det kan tilføjes, at nogle af de værste sprængninger faktisk foregik efter befrielsen, når nogle af de tyske ammunitionslagre sprang i luften.

Der var flere af de særprægede mor-og-barn fly stationeret i Tirstrup. De skulle bruges til angreb på England. Det var store bombefly med et lille jagerfly på ”ryggen”. Flyet blev styret af en pilot i det lille jagerfly, og når det var ved målet, kobede piloten bombeflyet med sin dødbringende last af sprængstof fra, hvorefter det fortsatte i glideflugt mod målet, mens piloten i jagerflyet vendte om og søgte hjem igen. Tyskerne trænede med moder-barn-flyene i Tirstrup, så de fleste havde set dem i luften. Man forstod vel knap, hvad de var beregnet til.

Ejner Møller husker, at han den dag var syg og derfor var hjemme hos forældrene på Gedebjergvej 1, det hus, som han og Anna Lise bor i nu. "Min fætter tjente hos købmand Haagensen og kom styrtende hjem, og sammen gik vi op på loftet, hvor vi gennem et loftsvindue kunne se de engelske fly komme ind, de fløj lige hen over jorden, stort set langs den nuværende Lufthavnsvej. Vi så en paddehatteagtig sky fra eksplosionen ude på flyvepladsen, så gik der et par minutter, så lød braget og kort efter kom lufttrykket, der fik understrygningen fra tagstenene til at drysse ned i store stykker".

Johannes fortæller, at flyene kom ind over Ras Winthers gård og drejede, så de vendte bredsiden direkte mod kanonstillingen på Søvej. "Det var fuldstændig uforståeligt, at soldaterne derude ikke ramte, for godt nok kom flyene så lavt, at kanonerne ikke kunne ramme dem, men maskingeværerne kunne faktisk til gengæld ikke undgå det. Det var Hans, der var maskingeværskytte derude den dag, og da jeg talte med ham bagefter, spurgte jeg ham, hvorfor han ikke havde ramt dem. Hans smilede underfundigt og sagde, at det gjorde han måske næste gang. Jeg forstod, at han ikke havde løsnet et eneste skud, og jeg er overbevist om, at det var med vilje.

Efter angrebet lå der en glødende jernplade ved en af de små ejendomme på Lufthavnsvej. Ingen kom noget til, men den kunne lige så godt have ramt nogen eller have slået ned i et af stråtagene, og så var hele gården futtet af".

Åge Degn husker, at han stod sammen med andre unge og iagttog sceneriet. Det var jo vildt spændende at se på. "Så lød der et smask i jorden lige foran mig, og da vi blev klar over, at det var en granatsplint, kan det nok være, at vi kom væk. Indtil da var det ikke faldet os ind, at det kunne være farligt at stå der". Åge har naturligvis gemt granatsplinten, og når han viser den frem, er man ikke i tvivl om, at det sandsynligvis havde betydet døden, hvis den havde ramt.

Arbejderne ude på pladsen krøb i dækning, hvor det kunne lade sig gøre, men hestene løb løbsk, og flere af dem kom med vognene efter sig i vild panik gennem Feldballe og fortsatte ud mod Kejlstrup. Ud over mor-og-barn flyet med sprængstof blev endnu et mor-og-barn fly uden sprængstof ramt, og yderligere syv eller otte andre tyske maskiner blev ramt og uskadeliggjort. Ni tyske soldater omkom. Ingen danske arbejdere omkom – flere mener, at de angribende fly først fløj ind over flyvepladsen uden at skyde, netop for at advare de danske arbejdere.

SABOTAGE – OG SPIL PÅ SEKSEREN...

Ingen af de tre ældre herrer husker de helt store sabotagehandlinger i Taastrup-Feldballe. Der gik mange historier om, hvordan man snød tyskerne ude på flyvepladsen, men det var nok mere for egen vindings skyld end for at genere tyskerne. Åge Degn husker dog en enkelt episode: "Det var nogle unge mennesker i Feldballe, der fandt på at skrue møtrikkerne af de vogne, der stod rundt omkring på gårdene, og som tilhørte folk, der kørte for tyskerne ude på flyvepladsen. Møtrikkerne blev så kastet i dammen omme ved Damgården. Næste dag, da folkene skulle ud og køre, gik

vognene fra hinanden, og det var under besættelsen ikke let at skaffe hverken søm eller skruer eller møtrikker. Meningen var jo at gøre livet så surt for vognmændene, at de opgav at arbejde for tyskerne, og det virkede faktisk – flere opgav arbejdet på flyvepladsen”.

”Vi unge kunne godt finde på at drille tyskerne”, fortsætter Åge Degn. ”Der stod en tysk vagt ved indgangen til præstegården, hvor tyskerne havde store lastbiler stående. Han havde, som det var sædvane, gravet sig et skyttehul til beskyttelse, hvis der skulle blive skudt eller bombet. Vi drillede ham, og til sidst blev han så rasende, at han fangede en af os og placerede ham med hovedet nedad i skyttehullet. Han kunne ikke komme derfra, selv om han ellers var meget adræt. Til sidst fik vi lov at befri ham, og derefter mistede vi forståeligt nok lysten til at drille vagtposten”.

Henny Degn fortæller, at hendes mor i manufakturforretningen på grund af varemangelen kun handlede med dem, der havde været kunder før besættelsen. Når hun fik noget særlig godt stof hjem, blev det skåret i stykker til de faste kunder, moderen vidste, der var interesseret. ”Det var godt nok svært at skaffe varer hjem”, husker Henny, ”men til gengæld kunne mor jo hurtigt sælge alt, hvad der kom.

Vores lejer, Kristian, kom hjem en dag og fortalte, at nu skulle ”jen” jo til at arbejde ude på flyvepladsen. Mor svarede, at i det her hus arbejdede man ikke for tyskerne, og så var den sag uddebatteret, for Kristian var åbenbart så glad for at bo hos os, at han fandt arbejde i skoven med at trække stød og binde faskiner i stedet for. Mor havde også nægtet at handle med tyskerne i begyndelsen, men så klagede de til sognefoged Magnus Udsen, og han kom ind til mor og sagde, at hun var nødt til at handle med tyskerne, det havde regeringen givet påbud om. Så måtte hun jo bøje sig”.

Det var ellers ikke altid Guds bedste børn, der kom til byen for at arbejde ude på flyvepladsen. ”Mange spillede på sekseren”, fortæller Åge Degn, ”og der var eksempler på, at folk spillede hele ugelønnen op og ikke havde noget tilbage, når de kom hjem til konen. Et af de hold, der var fuldstændig besat af at spille på sekseren, kom jeg til at arbejde sammen med ude på lufthavnen i 1970’erne – de var fortsat med at arbejde sammen også efter krigen, og de spillede stadigvæk på sekseren! I frokostpausen blev et vognbræt vendt rundt og der blev tegnet seks felter, og så gik ”rouletten”. Eller de tegnede lige seks felter op på fliserne, mere udstyr skulle der ikke til. De var bindegale. Da en af dem havde mistet hele sin ugeløn, så vi ham pludselig ikke mere. Det viste sig, at konen havde sagt til ham, at når han alligevel ikke kom hjem med lønnen, så kunne han jo sådan set lige så godt blive hjemme. Det var da logisk tænkt...”

Mange arbejdere kom langvejs fra, og jernbanestationen i Kolind blev centrum for meget af trafikken. Andre kom kørende i lastbiler til flyvepladsen hver morgen, og en episode ved Rodskov blev vidt berømt og vakte megen morskab. Et hold frihedskæmpere standsede alle biler på vej til flyvepladsen, dirigerede dem ind i en skov, hvor de tvang arbejderne til at aflevere alle deres penge, der jo var tjent hos tyskerne, og så blev de brændt for øjnene af folkene. Derefter blev alle beordret til at smide bukserne, der så blev samlet i en bunke og brændt. Bilerne blev ødelagt og

brændt, så det var en flok slukørede arbejdere, der i underbukser måtte vandre tilbage mod Aarhus. Mon ikke også den episode har fået flere af arbejderne til at holde sig væk fra flyvepladsen?

Mange blev af fagforeningen anvist arbejde på flyvepladsen og havde derfor ikke noget valg. Men arbejdet var også godt betalt og var også med til at presse arbejdslønnen hos bønderne op. Sådan var der mange paradokser under besættelsen.

HESTE OG CYKLER

Da krigen nærmede sig sin afslutning, fik tyskerne travlt med at skaffe sig heste og cykler til hjemtransporten. Da det rygtedes, at tyskerne gik fra sted til sted for at skaffe heste og cykler, fik man travlt med at genne hestene ud i skove og enge og med at få cyklerne skjult.

”Der holdt to store tyske lastbiler belæsset med cykler oppe ved Brugsen i Feldballe”, husker Johannes. ”Vi kom hjem efter at have været ude og spille fodbold, og kørte som sædvanlig med en af vognmand Kruses lastbiler”.

”Jeg tjente ude ved Poul og Katrine Jørgensen i Bjødstrup”, fortæller Åge. ”Da jeg hørte, at tyskerne var ude og hugge cykler, fik jeg min gemt i noget halm på loftet, og da jeg skulle hjem til familien i Feldballe, kørte jeg med en af mælkekuskene fra Bjødstrup mejeri i stedet. Jeg reddede faktisk min cykel.

Min bror Svend var knap så forsigtig. Tyskerne gik noget hårdhændet til værks, der kom et par af dem og sparkede døren ind hos min mor og stod med maskinpistoler og forlangte cykler. Svend havde ikke fået sin gemt, så den fandt de, men den var flad på begge hjul, og så ville de alligevel ikke have den.

Næste dag troede Svend så, at den hellige grav var velforvaret. Han pumpede cyklen og cyklede lystigt afsted mod Kejlstrup. Men tyskerne stod igen ved Brugsen og tog alle de cykler, der kom forbi – og denne gang slap Svend ikke. Han måtte aflevere cyklen”.

Magda Hansen husker, at tyskerne også var ude efter tøj og sengetøj i den sidste tid af besættelsen. De stjal det fra tørresnorene, hvis man ikke passede på. Formodentlig har det været de unge tyske soldater, der kom op i krigens sidste tid, ofte kun 17-18 år gamle, der stod for disse ”uregelmæssigheder”, som næppe var godkendt ”ovenfra”.

BEFRIELSEN

Ejner Møller husker, at han den 4. maj om aftenen spillede håndbold ude på en græsmark hos Anton Als, på vejen mod Essig, sammen med kammeraterne og flere tyske soldater. Pigerne spillede også, blandt dem Elly Kjeldsen, og pludselig kom Ellys mor Dora, der boede ved siden af Als, løbende ned ad bakken og råbte: ”Der er fred! Der er fred!”

”Vi blev selvfølgelig alle sammen, danske og tyske, utroligt glade”, fortæller Ejner. ”Vi besluttede at spille håndboldkampen færdig ved at spille om det næste mål, og så gik turen ellers ind til byen, hvor vi straks kunne se, at noget usædvanligt var i gære, da Dannebrog vajede rundt omkring i byen. ”Far satte Dannebrog på en stang, som så hang ud fra kvisten på huset”, husker Henny Degn. Om flere i Taastrup brugte den metode i mangel på flagstang husker hun dog ikke, men det kendes i hvert fald fra beretninger fra mange andre byer.

Der gik stadigvæk en tysk vagt uden for huset, og vi generede ham og råbte: ”Gå ind, der er fred!” Men han fortsatte sin vagt, og det blev ikke ved den lejlighed, at vi fik mulighed for at se, hvordan tyskerne havde indrettet forsamlingshuset”, fortæller Ejner Møller.

Åge Degn husker også, at han var med til at spille håndbold på Als’s mark, da frihedsbudskabet lød. Både han og Henny husker, at de tyske lastbiler, der hver dag kørte mellem lufthavnen og hovedkvarteret på Møllerup, denne aften kom fra lufthavnen gennem byen med hvide flag vajende fra geværløbene gennem de åbne vinduer.

Meget kunne fortælles om det følgende par år, hvor der var tyske flygtninge indkvarteret mange steder på egnen. Eller om de danske, der ikke kunne lade være at hente dæk, søm og skruer og en masse andre gode ting, som der var mangel på, ude fra flyvepladsen, hvor det alt sammen lå i stabler og stakke. Det sluttede, da frihedskæmperne, og senere dansk politi og soldater, overtog vagten derude. Og flere, der havde ”taget selv”, oplevede at måtte aflevere igen og endda at få bøder, da det almindelige retssystem igen virkede.

Huse og forsamlingshuset blev givet tilbage til de rette ejere, men beboerne i Stabrand oplevede at måtte vente et par år, før de kunne komme tilbage til deres huse og gårde. Der gik tilsyneladende bureaukrati i det, og det affødte en del bitterhed hos ejerne.

Og flyvepladsen – ja, den blev jo til en dansk militær flyveplads, og til en civil lufthavn, der fungerer i bedste velgående den dag i dag. Men dens placering er objektivt set ikke den optimale for en østjysk trafiklufthavn, så dens beliggenhed har været omstridt lige siden. Aarhus betragtede den fra starten som en midlertidig nødløsning og vedtog at anlægge egen lufthavn, først i Egaa, så ved Grundfør – og senere i 1970’erne kom så planerne om en storlufthavn ved Hammel og for få år siden ved Thomasminde. Men lufthavnen ligger stadigvæk der, hvor tyskerne fandt det mest formålstjenligt, og vi på Djursland må konstatere, at vi kan takke den tyske besættelsesmagt for, at lufthavnen ligger her hos os. Men sådan er der jo så meget...

Vilfred Friborg Hansen, artikel i ”Folk og Liv 2012”, her bragt uden illustrationerne fra bogen. ”Folk og Liv 2012” er rigt illustreret og indeholder en række andre artikler ud over ovenstående. Bogen udgives af Boggalleriet i Rønne og kan købes i Trangbæks boghandel i Rønne eller andre boghandler.

